

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Надія Леонтіївна БОНДАРЕНКО-ЗЕЛІНСЬКА,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права,
flaming_n@ukr.net,

Павло Валерійович ГОПКІН,
суддя Літинського районного суду Вінницької області,
Pavelbmw5@ukr.net

УДК 347.921 : 347.926

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ВІДПОВІДАЧА В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Однією з необхідних умов ефективності національного механізму захисту прав особи є якісне законодавче регулювання участі сторін у цивільному судочинстві, їх цивільної процесуальної правосуб'єктності, особливостей здійснення процесуальних прав та обов'язків. Разом з тим судова практика переконливо свідчить, що існуючий процесуальний порядок не повною мірою дозволяє забезпечити реальний захист прав і законних інтересів громадян внаслідок того, що у заінтересованих осіб не завжди є можливість ефективно реалізувати надані їм процесуальні права, що обумовлено в першу чергу недосконалістю цивільного процесуального законодавства. Робиться спроба привернути увагу юридичної спільноти до проблематики захисту прав та інтересів відповідача в ході цивільного судочинства. Розглядаються питання про забезпечення балансу можливостей сторін у цивільному процесі з метою реальної реалізації принципів змагальності та процесуальної рівності. Також аналізуються процесуальні гарантії та засоби захисту відповідача в процесі розгляду та вирішення справ судами, акцентується увага на проблемах правозастосування в цій сфері.

Ключові слова: сторони, відповідач, процесуальні гарантії, засоби захисту відповідача, принцип процесуальної рівності, принцип змагальності.

Євроінтеграційні процеси, що відбуваються в Україні [1; 2], обумовили необхідність реформування національного механізму захисту прав особи, в т.ч. і шляхом забезпечення реального здійснення фізичними та юридичними особами права на судовий захист. З цієї причини на перший план виступають питання ефективної правової регламентації правового статусу сторін як основних учасників судового процесу, дієвості гарантованих державою засобів захисту їх інтересів у суді.

Питання про сутність та механізм забезпечення здійснення учасниками судочинства своїх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків у різний час хвилювали багатьох процесуалістів. Традиційно в доктрині цивільного процесуального права основна увага науковців зосереджувалась на дослідженні процесуального становища сторін загалом (С. С. Бичкова, О. Є. Бондарева, Л. А. Ванеєва, М. А. Вікут, О. В. Гетманцев, М. М. Голіченко, Л. О. Грось, К. В. Гусаров, М. Б. Зейдер, О. Н. Кожухар, В. В. Комаров, А. О. Мельников, Л. М. Орлова, А. В. Цихоцький, Д. М. Чечот, М. С. Шакарян) та позивача як суб'єкта, на захист прав та інтересів якого ініціюється судове провадження. Достатньо змістовно в юридичній доктрині досліджено право на позов, умови та підстави його здійснення, розпорядчі права позивача, вплив виду позову на рішення суду тощо (Е. С. Гальпер, В. М. Гордон, М. А. Гурвіч, В. Г. Даєв, А. О. Добровольський, П. Ф. Єлісейкін, О. В. Ісаєнкова, С. О. Іванова, О. Ф. Клейнман, П. П. Колесов, П. В. Логінов, Г. Л. Осокіна, Є. Г. Пушкар, Н. М. Ткачова, М. Г. Шаламов, М. Й. Штефан, В. Н. Щеглов). Водночас відповідно до ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод [3] та ст. 129 Конституції України [4] право на судовий захист гарантується всім учасникам цивільного процесу в рівній мірі. Тому комплекс питань, пов'язаних із захистом прав та інтересів відповідача в цивільному процесі, є не менш важливим та потребує належної уваги.

Процесуальне становище відповідача в тій чи іншій мірі досліджувалось такими науковцями, як В. К. Адамович, М. Т. Арапов, Л. І. Анісімова, М. М. Васильченко, М. М. Голіченко, П. П. Заворотько, П. П. Колесов, І. С. Комаров, Г. В. Молева, Н. І. Клейн, В. В. Попов, І. М. П'ятилетов, Н. М. Трашкова та ін. Результати цих напрацювань частково знайшли свою практичну реалізацію. Разом з тим слід визнати, що більшість з вказаних досліджень проводилась до оновлення цивільного процесуального законодавства України, тому не може повною мірою слугувати достатнім теоретичним підґрунтям для вдосконалення правового регулювання цивільного процесуального правового статусу відповідача та його ефективного захисту в цивільному судочинстві, що обумовлює актуальність та необхідність дослідження цієї проблематики в сучасних умовах.

Судова статистика також підтверджує, що реалізація відповідачами свого права на захист при вирішенні цивільно-правових спорів залишається вкрай незадовільною. Так, відповідно до звіту Державної судової адміністрації України за формою № 2-ц [5] у 2014 році судами України по першій інстанції було розглянуто 670 080 справ, у т. ч. із ухваленням рішення 560 394. Враховуючи, що у 511 818 ухвалено рішення із задоволенням позовних вимог, кількість справ в яких судами було відмовлено в задоволенні позовних вимог становить

48 576. І хоча статистичні дані не відображають того, які з цих рішень набрали законної сили в незмінному вигляді, судова практика свідчить, що відсоток випадків, коли позови пред'являються особами, права яких реально не потребують захисту або до осіб, які тільки на перший погляд видаються відповідальними за вимогою, коли юридичні підстави виконання вимог позивача відсутні є значним.

Чинниками, що зумовили такий результат, є не тільки незадовільний рівень правової культури самих відповідачів та часто їх пасивна позиція, що виражається в небажанні брати участь у судовому розгляді, але й реальна недосконалість законодавчого регулювання можливостей захисту відповідача в цивільному процесі.

З огляду на вищевказане, можна зробити висновок, що потреба в подальшій розробці цієї проблематики в умовах сьогодення не тільки зберігається, але і стала нагальною.

Під захистом відповідача проти позову в цивільному процесі розуміється діяльність особи, яка притягається в процес з ініціативи або за згодою позивача для захисту своїх різноспрямованих з позивачем інтересів, спрямована на недопущення зміни його правового становища за результатами розгляду та вирішення справи [6].

У науковій літературі при розкритті проблематики захисту прав та інтересів відповідача в цивільному процесі основна увага дослідників, як правило, приділяється аналізу окремих засобів захисту відповідача проти позову: зустрічному позову [7; 8], запереченням проти позову [9] тощо. Такий підхід навряд чи можна назвати виваженим, оскільки несистемний, фрагментарний аналіз тих чи інших правових явищ часто призводить до помилкових відокремлених, суб'єктивних висновків, що, у свою чергу, є причиною неправильного використання відповідних правових категорій чи інституцій і, як наслідок — до помилок правозастосування. Засоби захисту є лише одним з елементів структури діяльності щодо захисту прав та інтересів відповідача, тому їх неможливо розглядати без взаємозв'язку з іншими елементами означеної діяльності. Зокрема слід визнати, що реальна можливість захисту відповідача в цивільному процесі залежить не тільки від власне нормативної регламентації відповідного права, а й від наявності встановлених законом правових засобів та способів захисту, тобто процесуальних гарантій.

На перший погляд, цивільне процесуальне законодавство України гарантує відповідачу широке коло можливостей щодо здійснення своїх прав у порядку цивільного судочинства (ст.ст. 28, 29 ЦПК України). Утім, якщо проаналізувати зміст та обсяг процесуальних прав та обов'язків позивача та відповідача, стає очевидним, що останні не рівнозначні ні за кількісним, ні за якісним показниками. Більше того, як свідчить судова практика, непоодинокими є випадки пред'явлення безпідставних вимог, зловживання позивачами своїм правом на судовий захист та пред'явлення позову до неналежного відповідача.

Зважаючи на існуючу правозастосовну практику, перед законодавцем закономірно постає завдання забезпечити баланс можливостей сторін у процесі на стільки, на скільки позивач має право на судовий захист, а особа, яка притягується до участі у справі як відповідач, повинна мати право на захист від необґрунтовано пред'явленого позову. З цією метою в законодавстві України передбачена низка юридичних гарантій (встановлених законом правових засобів та способів), покликаних забезпечити баланс процесуальних можливостей захисту позивача і відповідача в цивільному процесі.

Як вбачається з дослідження, проведеного Д. Х. Валєєвим, процесуальні гарантії забезпечують права громадян та організацій шляхом встановлення меж та процесуального механізму здійснення їх прав, а також способів захисту [10, с. 33–46, 53].

За своїм характером юридичні гарантії права на судовий захист поділяються на матеріально-правові та процесуально-правові та закріплені відповідно в нормах матеріального і процесуального права [11].

До першої групи можна віднести, наприклад, принципи цивільного процесуального права, закріплені в Конституції України, які є основою процесуального забезпечення захисту відповідача в цивільному процесі.

Так, наприклад, принцип рівності сторін (ст. 129 Конституції України) або, як його ще називають, “рівності вихідних умов” [12, с. 163] вимагає надання кожній стороні достатньої можливості представити свою справу в умовах, які не надають їй значних переваг перед її опонентом. Реалізація цього принципу обумовлює закріплення в ЦПК такого обсягу процесуальних прав та обов’язків відповідача, який би врівноважував процесуальні права та обов’язки позивача в цивільному процесі, що дозволяє мінімізувати шанси останнього зловживати своїм правом на судовий захист та створити для сторін рівні можливості для захисту.

Чільне місце серед гарантій захисту відповідача належить і принципу змагальності сторін, який ст. 129 Конституції України також віднесено до основних засад судочинства і додатково регламентовано у ст. 10 ЦПК України.

Змагальністю визначається весь процес відбору (подання, витребування, залучення) фактичного матеріалу, необхідного для розв’язання судом справи, встановлюються форми, методи і способи дослідження цього матеріалу, процесуальна діяльність суб’єктів доказування, її послідовність і правові наслідки [13, с. 40–41]. Тобто змагальністю визначає широкі можливості для учасників процесу використовувати передбачені ЦПК України процесуальні засоби, фактичні дані та докази, що їх підтверджують. У той же час, як правильно зазначає І. А. Бірюков, у коментарі до ст. 10 ЦПК України законодавець покладає на осіб, заінтересованих у вирішенні справи, обов’язок довести ті обставини, на які вони посилаються як на підставу своїх вимог або заперечень [14, с. 21–22]. Тобто реалізація принципу змагальності обумовлює обов’язок позивача доказати ті обставини, на які він посилається як на підставу своїх позовних вимог, що, у свою чергу, захищає відповідача від пред’явлення до нього безпідставних вимог.

Гарантією захисту прав відповідача слугують і норми Закону України “Про судовий збір”¹, якими регламентовано ставки судового збору, що їх повинен сплатити позивач перш ніж пред’явити позов (ст. 4). Вказані норми, з однієї сторони, стримують осіб, які бажають пред’явити позов без належних правових підстав, а з іншої — факт їх невиконання (несплати судового збору) може бути використаний відповідачем як аргумент у запереченнях проти позову.

Ще одним прикладом матеріально-правових гарантій слугують норми матеріального права, які регламентують позапроцесуальні відносини сторін, адже,

¹ Сплата особою судового збору сама по собі не означає, що виникне процес, адже суд за наявності передбачених законом підстав може відмовити у відкритті провадження. Таким чином дія Закону України “Про судовий збір” поширюється на відносини, які мають місце ще до виникнення цивільного процесу, а отже, і цивільних процесуальних правовідносин, що дозволяє нам зробити висновок, що цей Закон регламентує саме матеріально-правові, а не процесуальні гарантії.

як аргументовано вказує І. С. Комаров, для успішного захисту, в тому числі й захисту відповідача від позову, дуже важливі ті дії, які були вчинені суб'єктом захисту до моменту порушення справи [6, с. 12]. Так, наприклад, у справі про розподіл майна подружжя важливою гарантією захисту прав відповідача може слугувати шлюбний контракт, укладення якого відповідно до норм Сімейного кодексу України не дозволяє позивачу отримати за судовим рішенням більше благ, ніж це обумовлено попередньою домовленістю з відповідачем. І навпаки, неналежне документальне оформлення матеріальних правовідносин, що мають місце між сторонами, ускладнює можливість відповідача захистити свої права в суді. Так, наприклад, у справі за позовом про стягнення заборгованості за договором позики відповідачу буде важко захистити свої права в суді, якщо він фактично виконав зобов'язання, проте сам факт виконання документально не оформив.

Процесуально-правовими гарантіями захисту прав відповідача в цивільному процесі виступають закріплені норми чинного цивільного процесуального законодавства принципи та процесуальний порядок провадження в цивільних справах, конкретні процесуальні права, обов'язки сторін та засоби захисту.

Так, зокрема цій меті слугує регламентований ст. 11 ЦПК принцип диспозитивності.

Диспозитивність полягає в наданні заінтересованим особам, які беруть участь у справі, можливості вільно здійснювати свої права (матеріальні та процесуальні), розпоряджатися ними, виконуючи процесуальні дії, спрямовані на порушення, розвиток і припинення справи в суді, а також використовувати інші процесуальні засоби з метою захисту суб'єктивних майнових і особистих немайнових прав і охоронюваних законом інтересів, державних і громадських інтересів [13, с. 51]. Інакше кажучи, закріплення цього принципу в ЦПК України є гарантією надання сторонам загалом і відповідачу зокрема можливості на власний розсуд, самостійно розпоряджатися не тільки своїми суб'єктивними процесуальними правами, але й процесуальними засобами їх захисту.

Також гарантією захисту інтересів відповідача виступають й правила загальної підсудності (ст. 109 ЦПК України), які створюють для відповідача найбільш сприятливі можливості щодо участі в процесі, адже за загальним правилом позови повинні подаватися за місцем проживання/знаходження саме відповідача.

Закріпленні в кодексі правила розподілу судових витрат (ст.ст. 88, 89 ЦПК України), як і згаданий вище обов'язок сплати судового збору, також захищають інтереси в першу чергу відповідача (якщо позов до нього пред'явлено безпідставно), адже перспектива подальшого несення тягаря витрат у випадку незадоволення позову змушує потенційних позивачів не зловживати своїм правом на судовий захист.

Також слід нагадати, що одним зі способів зловживання позивачем своїми процесуальними правами є дії, спрямовані на умисне неінформування інших учасників процесу, шляхом неповідомлення суду адреси відповідача чи умисного повідомлення неправильної адреси [15, с. 141–142]. Закріплені в ЦПК України обов'язки суду перевіряти на етапі відкриття провадження у справі вказану позивачем адресу відповідача (ч. 3 ст. 122 ЦПК України) та належним чином інформувати останнього про час і місце судового засідання у справі та про результати розгляду і вирішення справи (ст. ст. 74–78, 104, ч. 3 ст. 222 ЦПК України) унеможливають такий спосіб зловживань.

Поряд з вищевказаними, чинний ЦПК України містить й інші норми, покликані гарантувати сторонам загалом і відповідачу зокрема широке коло можливостей щодо здійснення своїх прав у порядку цивільного судочинства та їх захисту. Проте особливе місце в складі процесуальних гарантій належать нормам, які регламентують конкретні процесуальні засоби захисту відповідача від позову.

Аналіз напрацювань юридичної доктрини [16, с. 25; 17, с. 354–372; 18; 19; 20, с. 14–15; 21, с. 120–125] та чинного законодавства дозволяє зробити висновок, що процесуальні засоби захисту сторін у цивільному судочинстві характеризуються певними особливостями, що дозволяють відмежувати їх від інших інструментів захисту, а саме:

1) порядок і межі розпорядження процесуальними засобами захисту регламентуються нормами цивільного процесуального права;

2) застосування процесуальних засобів захисту обумовлено попередженням порушення процесуальних прав, створенням найбільш сприятливих умов для їх відновлення;

3) засоби процесуального захисту можуть застосовуватись тільки особами, які мають цивільну процесуальну правосуб'єктність, і тільки в судовому провадженні;

4) застосування процесуальних засобів захисту передбачає активну поведінку заінтересованого у захисті учасника процесу;

5) захист суб'єктивних цивільних процесуальних прав учасників процесу здійснюється за допомогою різних видів процесуальних засобів (позов, скарга, заява, клопотання, заперечення, угода сторін тощо).

З огляду на вищевказані особливості, поняття *засобів процесуального захисту відповідача в цивільному судочинстві* може бути визначене таким чином: *це передбачені цивільним процесуальним законодавством засоби, за допомогою яких відповідач може попередити можливе порушення його прав, пов'язані з пред'явленням до нього вимоги позивачем або ліквідувати наслідки такого порушення.*

Аналіз чинного ЦПК України дозволяє зробити висновок про те, що процесуальні засоби захисту позивача та відповідача в цивільному процесі неідентичні. Адже як аргументовано вказує Н. М. Васильєв, кожна сторона відповідно до принципу рівноправності може користуватися для захисту своїх прав та інтересів тільки тими правами, які закон надає саме їй як учаснику цивільного процесуального правовідношення [22, с. 11]. Природно, що відповідач не може користуватися всіма тими засобами захисту, що і позивач.

Більше того, засоби захисту відповідача, як правило, кореспондують конкретним засобам захисту позивача. Тобто умовою застосування процесуальних засобів захисту відповідачем є здійснення позивачем певного процесуального права чи застосування певного засобу захисту своїх прав. У свою чергу, відповідач, як правило, може захищатися у відповідь на такі дії позивача.

Так, якщо цивільним процесуальним засобом, яким забезпечується реалізація права позивача на звернення до суду з метою здійснення правосуддя є позов [13, с. 322], то засобом захисту відповідача від позову можуть бути заява про незгоду з певними аргументами, викладеними в позовній заяві, яка подається у формі заперечень проти позову або самостійна матеріально-правова вимога — у формі зустрічного позову. Якщо засобом захисту матеріально-правових інтересів позивача в процесі та гарантування реального виконання прийнятого

у справі рішення є інститут забезпечення позову (ст.ст. 151–153 ЦПК України), то захисту інтересів відповідача має слугувати передбачена ст. 154 ЦПК України можливість подання заяви про заміну способу забезпечення позову та регламентований ст. 155 ЦПК України механізм відшкодування збитків завданих забезпеченням позову.

Разом з тим визначення процесуальним законом специфічних процесуальних засобів захисту для кожної зі сторін не виключає наявності у них можливості застосування однакових інструментів захисту, адже, як вказувалось вище, існує низка процесуальних прав, якими наділені всі особи, які беруть участь у справі (ст. 27 ЦПК України). Так, зокрема, і позивач, і відповідач можуть використовувати такі засоби захисту як заява, клопотання та скарга (апеляційна, касаційна). Крім того, як правильно вказує Г. В. Молева спільним для сторін процесуальним засобом захисту є мирова угода [20, с. 6].

З огляду на це в юридичній доктрині процесуальні способи захисту відповідача класифікують на загальні та спеціальні [23, с. 135]. До загальних належать ті з них, що можуть застосовуватись обома сторонами, до спеціальних — тільки відповідачем і тільки позивачем. Згадана класифікація, по суті, ґрунтується на поділі процесуальних прав сторін на загальні та спеціальні, утім, вона не конкретизує тих процесуальних засобів, які найбільш ефективно можуть слугувати захисту прав та інтересів відповідача в процесі.

На нашу думку, більше практичне значення має поділ процесуальних засобів захисту відповідача за критеріями можливості їх застосування у всіх, без винятку, цивільних справах позовного провадження чи тільки в окремих з них.

Так, аналіз чинного ЦПК України та судової практики дозволяє зробити висновок, що в умовах змагального цивільного процесу процесуальні засоби захисту відповідача можна класифікувати на універсальні та спеціальні.

Універсальними засобами захисту слугують заперечення проти позову та клопотання. Вказані інструменти захисту не тільки можуть, але й повинні використовуватись відповідачем у будь-якій цивільній справі, адже в процесі, побудованому на принципі змагальності, збір та підготовка фактичного матеріалу для вирішення спору між сторонами покладається законом на сторони. Суд тільки оцінює наданий сторонами матеріал, але сам жодних фактичних матеріалів та доказів не збирає [24, с. 158]. Так, наприклад, якщо у справі за позовом про відшкодування шкоди, завданої невиконанням договору позики, відповідач (позичальник) фактично виконав свої зобов'язання, але не надав суду свої заперечення з посиланням на докази виконання, суд, зважаючи на наявність у матеріалах справи тільки доказів позивача, змушений буде постановити рішення на користь позивача, хоча фактично юридичні підстави виконання вимог позивача відсутні. Інакше кажучи, подання відповідачем заперечень проти пред'явленого до нього позову та клопотань (щодо прийняття доказів відповідача, залучення до участі у справі третіх осіб (якщо такі є) тощо) є необхідним засобом захисту останнього від безпідставно пред'явлених до нього позовних вимог.

До спеціальних засобів захисту відповідача в цивільному процесі слід віднести зустрічний позов, заяви (про відвід, про перегляд судового рішення тощо), скарги (апеляційні та касаційні) та мирову угоду. Можливість застосування цих інструментів захисту обумовлена особливостями кожної конкретної цивільної справи.

Так, як свідчить практика, не в кожній цивільній справі відповідач може мати самостійні вимоги щодо предмета спору, а отже, і пред'явити зустрічний позов. Таким чином, використання цього засобу захисту є не тільки необов'язковим, а й у деяких випадках — взагалі неможливим. Відповідно до чинного ЦПК України заяви як засіб захисту відповідача в процесі можуть використовуватися у випадках заявлення відводу (ст. 23), заміни виду забезпечення позову або скасування заходів забезпечення позову (ст. 154); спільного звернення сторін щодо укладення мирової угоди (ст. 175); при ініціюванні перегляду судових рішень Верховним Судом України (ст. 355) або у зв'язку з нововиявленими обставинами (ст. 362) тощо. Заяви віднесено нами до спеціальних засобів захисту відповідача, оскільки, як свідчить судова практика, не в кожній справі виникають підстави, які б дозволили відповідачу використати цей інструмент захисту.

Разом з тим слід констатувати, що, попри те, що чинне законодавство України передбачає широке коло засобів захисту відповідачем своїх прав у порядку цивільного судочинства, фактично в цивільному судочинстві найбільш сприятливий режим створено для позивача, а не для відповідача, оскільки недосконалість законодавчої регламентації порядку застосування вказаних засобів захисту на практиці створює низу труднощів, які знижують їх ефективність.

Вважаємо за необхідне навести кілька конкретних прикладів, які яскраво ілюструють практичний бік проблеми:

Так, Замостянським районним судом м. Вінниці по справі № 2–2463/2009 за позовом ВАТ КБ “ХХХ” до громадян Б. М. та Б. І. про стягнення заборгованості у розмірі 27 419 грн. 36 коп. було постановлено ухвалу про забезпечення позову шляхом накладення арешту на все майно та грошові кошти, що знаходились на рахунках відповідачів, а також встановлено заборону відчуження арештованого майна. Відповідно до ч. 3 ст. 152 ЦПК України види забезпечення позову мають бути співмірними із заявленими позивачем вимогами. Водночас, як вбачається з матеріалів справи, вартість майна, на яке було накладено арешт, у 60 разів перевищує ціну позову.

Більше того, на ухвалу суду наклав арешт на банківський рахунок, на який надходила заробітна плата відповідача Б. М., чим було порушено вимоги ч. 4 ст. 152 ЦПК України, згідно з якою не допускається забезпечення позову шляхом накладення арешту на заробітну плату, пенсію та стипендію, допомогу по загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню, яка виплачується у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю [25].

В іншій справі підприємець мав заборгованість перед своїм контрагентом. Щодо розміру цієї суми виник спір. Позивач просив суд вжити заходи забезпечення позову. Суд задовольнив вимоги позивача і наклав арешт на всі рахунки відповідача. Утім, з матеріалів справи вбачається, що відповідача було обмежено в можливості розпоряджатися всіма коштами, які в нього були, хоча сума спірних коштів була меншою, ніж сума коштів на одному із цих рахунків. Тобто засіб забезпечення позову було обрано неправильно, що спричинило заподіяння шкоди відповідачу. А відшкодування шкоди, завданої заходами забезпечення позову відповідачу, у разі задоволення позову відповідно до ст. 155 ЦПК України не передбачено. Справа дійшла до апеляційного суду, який скасував необґрунтовані заходи забезпечення позову [26].

Вказані приклади яскраво ілюструють, наскільки уразливими є права відповідача у випадку застосування до нього заходів забезпечення позову.

Така ситуація обумовлена в першу чергу тим, що в порушення принципу процесуальної рівності чинним ЦПК України не передбачено дієвих засобів захисту відповідача у разі застосування безпідставних або неспівмірних заходів забезпечення позову.

З огляду на це, ґрунтовного теоретичного дослідження потребує проблематика цивільного процесуального правового статусу відповідача в цивільному процесі, зокрема питання про обсяг та зміст процесуальних прав та обов'язків відповідача, процесуальні гарантії та засоби захисту прав та інтересів останнього в ході цивільного судочинства, а також механізм застосування окремих засобів захисту, особливо таких як заяви, клопотання, скарги.

Список використаних джерел

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 21.03.2014 р. (Брюссель) [Електронний ресурс] Урядовий портал. — URL : [http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_\(body\).pdf](http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_(body).pdf).
2. Угоду про асоціацію з ЄС синхронно ратифікували [Електронний ресурс] Українська правда. — URL : <http://www.pravda.com.ua/news/2014/09/16/7037944/?attempt=1>.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. [Електронний ресурс] European Court of Human Rights. — URL : http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_UKR.pdf.
4. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
5. Звіт Державної судової адміністрації України № 2-Ц “Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку цивільного судочинства” за 2014 рік [Електронний ресурс] Офіційний веб-портал “Судова влада України”. Судова статистика. — URL : http://court.gov.ua/sudova_statystyka/lkflghkjlh.
6. *Комаров, И. С.* Защита ответчика против иска в гражданском и арбитражном процессе [Текст] : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.15 “Гражданский процесс; арбитражный процесс” / И. С. Комаров. — Екатеринбург, 2012. — 28 с.
7. *Арапов, Н. Т.* Встречный иск в советском гражданском процессуальном праве [Текст] : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук / Н. Т. Арапов. — Томск, 1965. — 25 с.
8. *Адамович, В. К.* Встречный иск (к учению о зачете) [Текст] / В. К. Адамович. — СПб. : Типо-литография А. Лейферта, 1899. — 291 с. — VI, II, 268 с.
9. *Анисимова, Л. И.* Возражения ответчика в советском гражданском процессе [Текст] : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук / Л. И. Анисимова. — М., 1961. — 17 с.
10. *Валеев, Д. Х.* Система процессуальных гарантий прав граждан и организаций в исполнительном производстве [Текст] / Д. Х. Валеев. — М. : Статут, 2009. — 351 с.
11. *Кожухарь, А. Н.* Право на судебную защиту в искомом производстве / А. Н. Кожухарь. — Кишинев, 1989 [Электронный ресурс] Право на vuzlib.su. Библиотека правовых документов. — URL : http://www.pravo.vuzlib.su/book_z618.html.
12. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства [Текст] : монограф. / В. В. Комаров, В. І. Тертишніков, В. В. Баранкова та ін. ; за заг. ред. В. В. Комарова. — Х. : Харків юридичний, 2008. — 928 с.

13. *Штефан, М. Й.* Цивільний процес [Текст] : підруч. [для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти] / М. Й. Штефан. — [2-е вид., перероб. та доп.]. — К. : Ін Юре, 2001. — 696 с.
14. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар [Текст] / С. С. Бичкова, Ю. В. Білоусов, В. І. Бірюков та ін. ; за заг ред. С. С. Бичкової. — [2-е вид., доп. і перероб.]. — К. : Атіка, 2010. — 896 с.
15. *Приходько, А. И.* Воспрепятствование разрешению дел в арбитражных судах: актуальные вопросы судебного правоприменения [Текст] / А. И. Приходько. — М. : Волтерс Клувер, 2008. — 288 с.
16. *Колесов, П. П.* Процессуальные средства защиты права / П. П. Колесов ; НовГУ имени Ярослава Мудрого. — Великий Новгород, 2004. — 220 с. [Электронный ресурс] Криптоград.ру | Контент-секреты. — URL : http://cryptograd.ru/prel/kolesov_p_p_-_processual'nye_sredstva_zahhity_prava.html.
17. *Малько, А. В.* Проблемы правовых средств / А. В. Малько // Проблемы теории государства и права : учеб. пособ. / под ред. М. Н. Марченко. — М. : Юрист, 2001. — 656 с. [Электронный ресурс] Универсальный учебник. — URL : <http://www.kursach.com/biblio/0010027/1400.htm>.
18. *Струнков, С. К.* Процессуально-правовые средства: проблемы теории и практики [Текст] : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 “Теория и история права и государства; история правовых учений” / С. К. Струнков. — Саратов, 2003. — 22 с.
19. *Малько, А. В.* Правовые средства как общетеоретическая проблема / А. В. Малько // Правоведение. — 1999. — № 2. — С. 4–16 [Электронный ресурс] ЮРИДИЧЕСКАЯ РОССИЯ — образовательный правовой портал. — URL : <http://www.law.edu.ru/article/article.asp?articleID=149040>.
20. *Молева, Г. В.* Право на судебную защиту ответчика [Текст] : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 “Гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право” / Г. В. Молева. — Саратов, 1993. — 23 с.
21. *Рожкова, М. А.* Юридические факты гражданского и процессуального права: соглашения о защите прав и процессуальные соглашения / М. А. Рожкова [Электронный ресурс] Рожкова Марина Александровна. — URL : http://rozhkova.com/books_text/UFISOGLASH.pdf.
22. *Васильченко, Н. М.* Процессуальное положение ответчика в гражданском судопроизводстве [Текст] / Н. М. Васильченко. — Х. : Вища школа, 1979. — 89 с.
23. Цивільний процес [Текст] : навч. посіб. / А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін. / за ред. Ю. В. Білоусова. — К. : Прецедент, 2005. — 172 с.
24. Проблемы науки гражданского процессуального права [Текст] / В. В. Комаров, В. А. Бигун, В. В. Баранкова и др. ; под ред. В. В. Комарова. — Х. : Право, 2002. — 440 с.
25. Справа № 2-2463/2009 [Текст] // Архів Вінницького міського суду Вінницької області.
26. Справа № 22-ц 577 [Текст] // Архів Апеляційного суду Хмельницької області.

*Рекомендовано до друку кафедрою цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 10 від 18 лютого 2015 року)*

Надійшла до редакції 12.12.2014

Бондаренко-Зелинская Н. Л., Гопкин П. В. Отдельные вопросы защиты прав и интересов ответчика в гражданском процессе

Эффективность национального механизма защиты прав человека во многом обусловлена качеством законодательной регламентации участия сторон в гражданском судопроизводстве, их гражданской процессуальной правосубъектности, особенностей осуществления процессуальных прав и обязанностей. Вместе с тем, судебная практика убедительно свидетельствует о том, что существующий процессуальный порядок не в полной мере позволяет обеспечить реальную защиту прав и законных интересов граждан в связи с тем, что у заинтересованных лиц не всегда есть возможность эффективно реализовать предоставленные им процессуальные права, это обусловлено в первую очередь несовершенством гражданского процессуального законодательства. Делается попытка привлечь внимание юридической общественности к проблематике защиты прав и интересов ответчика в ходе гражданского судопроизводства. Рассматриваются вопросы обеспечения баланса возможностей сторон в гражданском процессе с целью реальной реализации принципов состязательности и процессуального равенства. Также анализируются процессуальные гарантии и средства защиты ответчика в процессе рассмотрения и разрешения дел судами, акцентируется внимание на проблемах правоприменения в этой сфере.

Ключевые слова: стороны, ответчик, процессуальные гарантии, средства защиты ответчика, принцип процессуального равенства, принцип состязательности.

Bondarenko-Zelinska, N. L.; Hopkin, P. V. Certain Issues of the Protection of Rights and Interests of a Defendant in Civil Procedure

The effectiveness of National Mechanism of Human Rights Protection largely depends on the quality of legislative regulation of participation of the parties in civil procedure; their civil procedural legal personality; features of the implementation of procedural rights and obligations. However, court practice proves that the existing procedural order does not fully allow real protection of rights and legitimate interests of citizens as a result of the fact that the concerned persons are not always able to implement the procedural rights granted to them effectively, due to primarily imperfection of civil procedural law. In this article, we attempt to draw attention of the legal community to the problems of Protection rights and interests of a defendant in civil procedure. We analyze the problems of providing balance of opportunities of the parties in civil procedure for the purpose to implement the adversarial principle and the Principle of procedural equality. Also the procedural guarantees to protect the rights of a defendant during the court proceedings are examined. The article focuses on the problems of enforcement in this area.

Keywords: parties, defendant, procedural guarantees, remedies of the defendant, principle of procedural equality, adversarial principle.

